

законом і зазначеними Положеннями. Документи мали відповідати нормативним вимогам: завірені, уповноваженими особами, й закріплені гербовою печаткою відповідного органу;

3) ізоляція — основний і головний елемент тюремного режиму. Відмінністю тюрми від інших місць позбавлення волі було те, що арештований, засуджений строго ізолювався від зовнішнього світу і від співкамерників, приймалися всі заходи щодо позбавлення можливості в отриманні будь-якої інформації з волі, інших камер через різні джерела і канали зв'язку;

4) кожен випадок порушення правил тюремного режиму розслідувався і до винних приймалися міри покарання: канцер, позбавлення грошових передач, відкриття кримінальних справ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вронська Т.В. Тюрми в нацистській карально-репресивній системі на окупованій території України / Т.В.Вронська, О.Є. Лисенко // Український історичний журнал. — К., 2013. — № 1 (508). — С. 93.
2. Дем'янчук Т.Д. Організаційно-правове становлення та діяльність кримінально-виконавчої системи в західних областях України в 1939-1941 рр. / Т.Д.Дем'янчук // Митна справа. — Львів, 2011. — № 5 (77). — Ч. 2. — С. 483.
3. Галузевий державний архів СБУ. — Ф. 9 (Накази органів держбезпеки СРСР). — Спр. 16. — Арк. 198-206.
4. Архів ГУ МВС України у Львівській області. — Ф.1. — Оп. 28. — Спр. 17. — Арк. 1-8.

УДК 159 : 351.745. 5

М.О. Амонс, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кадрового забезпечення органів внутрішніх справ НАВС;

К.С. Портненко, студент магістратури ННІ права та психології НАВС

Психологічні чинники формування уявлень про діяльність міліції у суспільній свідомості

У статті розкриваються особливості правосвідомості громадян як підґрунтя їх ставлення до працівників міліції; зокрема досліджується соціально-психологічна складова суспільної правосвідомості та особливості правосвідомості працівників міліції.

Ключові слова: міліція, правоохоронна система, суспільна свідомість, психологічні чинники, реформування правоохоронних органів, імідж.

В статье раскрываются особенности правосознания граждан как почва их отношения к работникам милиции; в частности исследуется социальнопсихологическая составляющая общественного правосознания и особенности правосознания работников милиции.

Ключевые слова: милиция, правоохранительная система, общественное сознание, психологические факторы, реформирование правоохранительных органов, имидж.

In the article the features of sense of justice of citizens as soil of their attitude open up toward the workers of militia; the socialpsychological constituent of public sense of justice and feature of sense of justice of workers of militia is investigated in particular.

Keywords: militia, law-enforcement system, public consciousness, psychological factors, reformations of law enforcement authorities, image.

Актуальність теми. Зростання злочинності, прорахунки та недоліки в діяльності міліції, що викликають невдоволення громадян або значний суспільний резонанс, негативний досвід особистих контактів населення з працівниками міліції — все це ставить перед правоохоронними органами нові завдання, зумовлює потребу перегляду стратегічних напрямів їх діяльності, пошуку нових підходів до організації та здійснення охорони громадського порядку та протидії злочинності.

Важливими напрямками вирішення цієї проблеми є створення позитивного іміджу працівників міліції, зростання правової свідомості громадян, їх готовності брати участь у вирішенні проблем правоохорони.

Для формування позитивного іміджу працівника міліції перш за все необхідно дослідити саме поняття правосвідомості та встановити особливості правосвідомості громадян як підґрунтя їх ставлення до працівників міліції.

Вивчення проблеми правової свідомості проводиться досить тривалий період часу. Правосвідомість досліджувалася ще за радянських часів такими науковцями як І. Є. Фарбер, О. А. Лукашова, О. Р. Ратінов та ін. У сучасний період проблема правосвідомості висвітлюється в роботах О. С. Денисової, І. А. Омельчук, В. І. Темченка, Г. В. Тригубенка та ін. Проте, дотепер наявна неоднозначність трактування різними авторами поняття правосвідомості, невирішеність питання про її структурні елементи, відсутність єдності поглядів на об'єкт, який відображається у правовій свідомості, — все це істотно ускладнює процес формування та розвитку правосвідомості, оскільки не дозволяє точно встановити чинники, що впливають на неї. У літературі практично не розглядався імідж працівника міліції як чинник, що впливає на правосвідомість громадян.

Загалом проблема іміджу представлена в роботах науковців, що працюють в різних напрямках психології, права, соціології, public relations та іміджології (І. В. Зозуля, В. С. Медведєв, Г. Г. Почепцов, О. Л. Порфімович, В. О. Соболев, С. В. Табан). Що стосується іміджу міліції, то на сьогодні визначено деякі шляхи його формування (В.О. Олефір, О.І. Пометун, Ю.Р. Сурм'як, О.В. Ряшко), розглянуто застосування сучасних PR-технологій у створенні позитивного іміджу правоохоронця (О. Балінська, О.М. Бандурка, І.Д. Казанчук, А. Сарвас). Психологічні дослідження іміджу міліції дотепер практично відсутні: не висвітлені питання щодо психологічного змісту іміджу працівника міліції, ролі окремих змістових характеристик іміджу у процесі його функціонування, особливостей формування позитивного іміджу працівника міліції, ролі іміджу у розвитку правосвідомості громадян тощо. Основною метою статті стало дослідження психологічних чинників формування відношення громадян до міліції. Для розкриття зазначеної мети слід проаналізувати соціально-психологічну складову правової свідомості громадян та дослідити особливості правосвідомості працівників міліції.

Виклад основного матеріалу. Суспільна свідомість є сукупністю раціональних і емоційно-чуттєвих, теоретичних і емпіричних, ціннісних та нормативних, свідомих і підсвідомих уявлень суб'єктів щодо подій, явищ і тенденцій, пов'язаних із питаннями функціонування права. Найпоширенішим є тлумачення суспільної свідомості як сукупності поглядів і настанов, що характеризують ставлення людей до держави, партій, суспільно-політичних організацій, цінностей і цілей розвитку, традицій і норм суспільного життя тощо [1, с. 116].

Суспільна свідомість разом з індивідуальною утворює те, що зазвичай називають духовністю особистості, суспільства, народу, держави, людства. У системі духовності свідомість індивідів і свідомість їхніх соціальних спільнот, тобто індивідуальна і суспільна свідомість, становлять діалектичну єдність. Індивідуальна свідомість

формується і розвивається під впливом суспільної свідомості, а суспільна свідомість поглиблює свою сутність і поповнює свій зміст за рахунок індивідуальної.

Буденна свідомість виникає в процесі повсякденної практики людей, стихійно, як емпіричне відображення зовнішнього боку дійсності. Тому для неї характерні обмеженість мислення, відсутність наукових понять, схильність до перебільшень в оцінці подій і фактів; змішування причин і наслідків, необхідності та випадковості, сутності та явища; консерватизм. У сучасній суспільній свідомості буденну свідомість часто називають здоровим глуздом. Його достовірність обґрунтовується досвідом, авторитетом, загальнодоступними даними науки. З позицій здорового глузду, у принципі, можна розглядати і обговорювати будь-які факти і події дійсності, але не слід забувати, що його можливості обмежені емпіричними узагальненнями та метафізичними рамками, а висновки далеко не завжди правильні.

Слідом за емпіричними знаннями, важливим елементом буденної свідомості є суспільна психологія – сфера соціальних відчуттів, уявлень, емоцій, а також ілюзій, забобонів, традицій, звичаїв. Її структуру утворюють стійкі психічні стани людей (почуття, емоції, настрої, забобони); явища (традиції, звичаї, звички); процеси (наслідування, навіювання, гіпноз); погляди, ідеї, уявлення (у вигляді переконань, вірувань, соціальних позицій). Всі ці духовні утворення і суспільна психологія в цілому виникають і функціонують стихійно, безсистемно, під впливом повсякденних умов соціального життя людей, на основі життєвого досвіду і власних спостережень. У суспільній психології є істотним не саме знання, а ставлення до нього, його оцінка в таких категоріях, як егоїзм, альтруїзм, індивідуалізм, сутяжництво, споживачтво, консерватизм, ненависть, страх, паніка; гордість, сміливість, мужність, стійкість, сумнінність, відповідальність, дисциплінованість, солідарність, дружність та ін. Для неї характерні класові, національні, релігійні особливості. Серед певної соціальної спільноти вони звичні і непомітні, але для представників інших спільнот можуть бути незрозумілими, дивними і навіть ворожими. Відбувається це тому, що суспільна психологія є лише частковим аналогом повсякденного рівня свідомості і особливим соціальним способом вираження духовності людей у їхній поведінці; першим і безпосереднім ступенем відображення у свідомості суспільного буття через емоції, настрої, звички [2].

Однією з активних форм вияву суспільної психології є суспільна думка – стан масової свідомості з прихованим чи явним ставленням різних груп людей до подій і фактів дійсності. Вона має вигляд позитивних чи негативних суджень. Її об'єктом є факти і події, що викликають суспільний інтерес, характеризуються значущістю та актуальністю, а також припускають розбіжність оцінок і поглядів. Суб'єктами (носіями) суспільної думки є суспільство в цілому або соціальні групи і верстви населення: молодь району чи республіки, особи однієї професії, працівники одного підприємства, члени однієї організації тощо. Тому за структурою вона може бути моністичною, одностайною і плюралістичною, тобто складатися з низки поглядів, що не збігаються.

Суспільна думка регулює поведінку індивідів, соціальних груп та інститутів, підтримує певні норми відносин між людьми. Вирок (присуд) громадської думки не можна оскаржити, від нього не можна ні відмахнутися, ні відкупитися. На рівні суспільної психології вона формується і функціонує стихійно, у тому числі в разі маніпулювання нею з боку державних установ, політичних організацій, засобів масової інформації. На цьому рівні, крім фактів і подій дійсності, каналів масової комунікації, форм індивідуального і колективного досвіду, джерелом суспільної думки є також чутки.

Чутки – наслідок незадоволеної потреби людей в інформації. За цієї умови неминуче

прагнення до того, щоб задовольнити потребу у знаннях і звільнитися від невідомого. Часто це відбувається завдяки некритичному, але емоційному стану. Ця невдоволеність передається іншим людям і призводить до зменшення можливості кожного розмірковувати, до безвідповідальності за ті вигадки і домисли, що поширюються. Чутки – альтернативна форма поширення повідомлень, вираження суспільних настроїв і думок. Вони ж і формують ці настрої та думки. Суспільство, держава мають вивчати закономірності циркуляції чуток та усувати їх, долати на основі цих закономірностей [2].

Отже, у змісті повсякденної свідомості суспільна психологія виконує не тільки емоційно-світоглядну, комунікативну і регулятивну функції, а й активно-діяльнісну. Мотиви, результати, весь процес будь-якої діяльності багато в чому залежать від психологічної атмосфери, в якій вони здійснюються: у ситуації психологічної невірноваженості, страху, паніки чи в обстановці масового героїзму, дружби, товарищескості. Такою є структура буденної свідомості. Вона – складова цілісної суспільної свідомості. Без буденної свідомості не буває ні індивідуальної, ні суспільної свідомості.

Підсумовуючи, зазначимо, що соціально-психологічна культура суспільства є важливим чинником і механізмом соціалізації, а відтак і регенерації та розвитку суспільної сфери суспільства [3].

Ще одним відображенням у свідомості людей суспільного буття та економічного базису, соціально-психологічним та ідеологічним компонентом надбудови суспільства є правова свідомість (правосвідомість). У її центрі – принципи і норми права, юридичні закони. Система загальнообов'язкових норм і відносин між людьми, права, свободи і обов'язки людини і громадянина розробляються, закріплюються і охороняються державою. Правосвідомість – сукупність поглядів, ідей, почуттів з приводу ставлення людей до права, законності, правосуддя, їх уявлення про правомірну і неправомірну поведінку в суспільстві.

Соціально-психологічну складову правової свідомості утворюють емпіричні знання і уявлення людей про законне і незаконне, справедливе і несправедливе, необхідне й обов'язкове; почуття обов'язку, відповідальності, невідворотності покарання за здійснені злочини та ін. На ідеологічному рівні правосвідомість є системою правових поглядів, правових вчень, теорій, кодексів. Усі елементи правосвідомості внутрішньо пов'язані, невіддільно взаємодіють, проникають один в одного. Носіями правової свідомості є індивіди, їх об'єднання, організації та установи, у тому числі власники засобів виробництва, менеджери, державні службовці і, особливо, спеціально підготовлені індивідуальні та соціальні суб'єкти – прокурори, судді, адвокати, міліціонери, нотаріуси, військовослужбовці внутрішніх військ, у сфері міжнародного права – дипломатичний корпус, а також збройні сили країни [2].

Правосвідомість через діяльність своїх суб'єктів, залучених до системи суспільних зв'язків, виконує низку функцій. Найбільш актуальними з них є:

- пізнавальна – у правосвідомості реалізується пізнання права особами як учасниками правових відносин;
- аксіологічна – оцінка суб'єктом, відповідно до його інтересів і мети, вимог і можливостей права в категоріях: благо, добро, зло, користь, шкода та ін.;
- регулятивна – правосвідомість регулює поведінку людей, а також їх потреби, позиції, відносини в галузі права.

Правова свідомість підпорядкована загальним закономірностям розвитку суспільної свідомості, проте на неї також істотно впливають інші чинники. У демократичних державах неправова політика неможлива, як неможлива і політична свідомість без опори на правосвідомість. Водночас, недостатній рівень розвитку політики і політичної свідомості може призвести до нульової ефективності найдосконалішого права і

найдосконалішої свідомості. Держава громадянського суспільства має бути правовою. Для її створення мало розробити досконалі юридичні принципи, норми, закони. Треба, щоб народ оволодів ними, щоб ці принципи, норми і закони, необхідність їх виконання перетворилися на внутрішні переконання людей. Досягається це за допомогою правового всеобучу і реальної правової практики в державі.

Формування правосвідомості особистості в нашому суспільстві відбувається як стихійно, так і в результаті цілеспрямованої діяльності держави, її органів і установ по формуванню правових знань, поваги до права і закону, соціально-правової активності. По-перше, на формування правосвідомості і правової культури впливає весь процес реалізації і застосування правових норм державними органами, процес правотворчості, стан законності і правопорядку, розвиток суспільних правовідносин. Цей процес, в значній мірі, стихійно впливає на формування правосвідомості і правової культури особистості. Практика реалізації правових норм надзвичайно ефективно впливає на формування правових знань, правових орієнтирів, позицій і установок особистості. Вплив може бути негативним, коли норми права застосовують необгрунтовано і несправедливо, і навпаки, коли престиж правоохоронних та інших державних органів високий, цей вплив, як правило, позитивний [4].

На певних етапах суспільного розвитку окремі категорії населення, що мають низький рівень правосвідомості і правової культури, негативно, неповажно ставляться до права, законів, правопорядку в цілому, проявляють зневагу до правових цінностей і традицій.

Деформаціями, які проникають у правосвідомість та проявляються у правовій поведінці суб'єктів незалежно від походження, соціального стану, професійної належності, віку, статі тощо, можуть бути:

1) правовий інфантилізм – найбільш м'яка форма перекручення правосвідомості, що полягає в несформованості і пробільності правових поглядів, знань, установок, уявлень;

2) несформованість і пробільність правосвідомості – широко розповсюджене явище серед співробітників органів внутрішніх справ. Воно проявляється в неповноті правових знань, випадінні з свідомості суттєвих елементів і, насамперед, позитивного ставлення до закону та інших правових цінностей. Це призводить до того, що вони допускають порушення законності, в тому числі і тяжкі;

3) падіння престижу права і закону. Неповага до них проникла у всі сфери суспільного життя, в тому числі і в структури органів внутрішніх справ;

4) вчинення злочинів, пов'язаних із використанням службового становища, корупції. Свавільна, беззаконна як протиправна, протизаконна правова діяльність співробітників міліції виступає фактором розбещення їх правосвідомості, що рано чи пізно призводить до появи стійкого морально-правового цинізму.

Особливо негативно на правосвідомість пересічних громадян впливають факти корумпованості працівників міліції, які мають місце у нашому суспільстві, а тим більше, коли ці факти перетворюють у чергову політичну кампанію. Хоч причин корупції серед співробітників міліції є достатньо:

1) соціальний досвід людей і, насамперед, представників “середнього класу”, які за родом їх діяльності частіше, ніж інші, вступають в контакт із співробітниками міліції та є каталізаторами відповідних суспільних настроїв;

2) соціальні амбіції “багатих”, “олігархів”, які переконані у всемогутності грошей;

3) інформаційний ефект діяльності засобів масової інформації, що мають можливість створити як рекламу, так і антирекламу під певне політичне замовлення;

4) на тлі збіднення великого прошарку населення все більше зростає їх відчуження від влади взагалі і представників правоохоронних органів, зокрема, особливо в

перехідний період розвитку суспільства. У зв'язку з цим загальний висновок, що поширений серед населення — міліція стала працювати гірше [5, с. 15].

Як і для всього суспільства, так і для співробітників міліції проявом деформації правосвідомості є правовий нігілізм. Він характеризується як свідоме ігнорування вимог закону, і таким чином граничить зі злочином, але ще не є злочином. У науці це явище отримало назву правового нігілізму [6, с. 160].

Нігілізм (у перекладі з латині nihil — ніщо) — напрям суспільної думки, одна з форм світосприйняття і соціальної поведінки, що виражає негативне ставлення суб'єкта до певних цінностей, поглядів, ідеалів. Нігілізм має багато проявів: може бути моральним, політичним, ідеологічним, релігійним, правовим, залежно від того, які цінності заперечуються, про яку сферу знань і соціальної практики йдеться; може проявлятися на ідеологічному рівні та у практичній діяльності, за характером дій суб'єктів може бути активним і стійким (постійним) або пасивним і випадковим (ситуативним) [7].

Причинами появи правового нігілізму, на думку більшості дослідників, є кризовий стан суспільства. Економічна та політична нестабільність, зміна ідеології та духовних цінностей, поява нових прошарків населення, зловживання владою вищими посадовими особами держави, гальмування і незавершення реформ, як наслідок — юридичне невігластво, відставання, правова невихованість населення, відсутність правових знань, досвіду правової діяльності та відповідних навичок, неможливість формування чіткої життєвої позиції. Крім того, антиправові погляди і стереотипи є елементом, властивістю соціальної свідомості і національної психології, особливістю культури, традицій, способу життя. Йдеться про ігнорування суспільством права, його оцінку не як базової, фундаментальної категорії, а як другорядного явища в системі людських цінностей.

У теорії права виділяють такі основні форми виразу правового нігілізму: прагнення руйнування правової системи в цілому або її окремих елементів, умисне порушення чинних нормативно-правових актів; колізії законодавства; недотримання та невиконання норм права суб'єктами суспільних відносин; заміна законності політичною ідеологією чи доцільністю; порушення прав людини; заперечення правової системи, неповага до закону та правоохоронних органів, критичне ставлення до вимог виконання і дотримання норм права. Найбільш типовим проявом правового нігілізму є ігнорування окремих правових приписів [7].

Правосвідомість працівників міліції розглядається нами як прояв суспільної та групової правосвідомості, але з урахуванням специфіки фахової діяльності. Зміст правосвідомості міліції виражається через такі складові компоненти:

- засновані на теоретико-правовій підготовці правові знання, правові почуття, розуміння правових норм, принципів, які використовуються в процесі правозастосування;
- солідарність з правовими нормами і принципами, переконання в їх соціальній користності і справедливості, в необхідності строгого дотримання законності, поваги до права, закону;
- професійна майстерність і досвід правовикористання;
- здатність якісно реалізовувати норми права в професійній діяльності на основі вмінь, прийомів і навичок використання технічних засобів;
- позитивні стереотипи правової поведінки;
- відсутність суттєвих деформацій правосвідомості.

Виходячи з цього, фахову правосвідомість співробітників міліції можна визначити як правосвідомість спеціальної групи людей, що професійно займаються юридичною діяльністю в межах компетенції ОВС, яка формується внаслідок спеціальної освітньої

підготовки і практичної діяльності та характеризується єдністю соціальних задач, форм і методів професійної діяльності.

Особливого значення у формуванні професіоналізму працівника міліції має знання права, без якого неможлива обґрунтована, точна і правильна оцінка правових явищ, формування ціннісних установок, орієнтацій правомірної поведінки. Забезпечення тісної взаємодії органів внутрішніх справ з населенням, формування у громадян України почуття довіри до них, бажання допомагати і сприяти їх діяльності, є однією з найважливіших умов ефективної діяльності ОВС у виконання ними їх головних завдань з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю. Однак, такий рівень взаємодії та довірчих стосунків не досягається за допомогою окремих заходів і не є завданням певних працівників або служб ОВС. Вона залежить від рівня правової культури та правової свідомості, позиції і поведінки кожного працівника міліції, вимагає щоденної роботи в цьому напрямку, професійної поведінки, довірчого співробітництва із населенням.

Висновки. Отже, ми бачимо, що гуманістичний потенціал розвитку демократичного суспільства розкривається через функції правосвідомості, котрі, взаємодіючи між собою, сприяють розвитку кожної окремої особистості і суспільства в цілому.

Особливу роль у формуванні правосвідомості працівників міліції відіграють соціально-правові установки, як елементи правосвідомості, які потрібно враховувати у процесі дослідження. Тому найпродуктивнішим у дослідженні відношення людей до права є вивчення саме соціальних установок. Установки свідчать про потенціальну спрямованість особистості співробітників “на право”, “проти права” чи “в обхід права”, а не про правову чи протиправну природу дій по суті. На прийняття конкретних рішень можуть впливати різні фактори та конкретна обстановка, в якій вони приймаються. Інша справа – дії, взяті статично в великому масиві випадків. У такому разі і проявляється дійсне ставлення особи до діючих у суспільстві правових інститутів. В рамках цього підходу правосвідомість працівників міліції становить собою систему їх позицій і установок у правовій сфері, які у порівнянні із правовими знаннями, поглядами, уявленнями є більш глибокими формами відображення права у свідомості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Политико-психологический словарь. – М., 2002 [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1031/42/1/2/>
2. Сидоренко О. П. Філософія. / О. П. Сидоренко. – 2010. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/16330826/filosofiya/susplina_svidomist
3. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві / Бебик В. М. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1031/42/1/2/>
4. Котюк В. Теорія права / Котюк В. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1601_page_37.html
5. Гаухман Л. Корупция и коррупционное преступление / Гаухман Л. // Законность. – № 6. – 2000. – С. 14-18.
6. Тодика Ю. Н. Конституционные основы формирования правовой культуры / Тодика Ю. Н. – Х., 2001. – 160 с.
7. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко – К.: Юрінком Інтер, 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/2601.htm